

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Dower insurance

A. Hatami*, H. Yasinyniya

Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran

ARTICLE INFO

Article History

Received: 14 January 2014

Revised: 04 February 2015

Accepted: 11 May 2015

Keywords

Dower; Life insurance;

Accident insurance; Obligation in benefit of third party;

Payment a debt.

ABSTRACT

In Islamic Law, dower as one of the financial rights of the marriage is the husband's duty. In Holy Quran, dower is called: "saddaghat-o-honna nehlatan" and is given to the woman by the man as a gift and is known as the symbol of the husband's truthfulness. Dower insurance is a means through which the hope of getting the dower by the women can be increased and the number of those who are prisoned because of their delay in paying dower can be decreased. Dower insurance is considered as a reliable guarantee for paying all or part of the dower by the man and both of the couples can take advantage of it. However, it's better for the man to make a contract with the woman in order to acknowledge the woman's deeds in the household and to help her save enough money.

*Corresponding Author:

Email: ahatami@shirazu.ac.ir

DOI: 10.22056/ijir.2014.207

مقاله علمی

بیمه مهریه

علی اصغر حاتمی*، هاجر یاسینی نیا

گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۲۴ دی ۱۳۹۲

تاریخ داوری: ۱۵ بهمن ۱۳۹۳

تاریخ پذیرش: ۲۱ اردیبهشت ۱۳۹۴

چکیده:

در نظام حقوقی اسلام، مهریه به عنوان یکی از حقوق مالی عقد نکاح از تعهدات و تکالیف زوج است و در قرآن کریم از آن با تعبیر «صدقاتهن نحل» هدیه‌ای از جانب مرد و نشانه‌ای از صداقت او یاد شده است. بیمه مهریه، نهادی است تا ضمن اینکه امید زنان را در دریافت مهریه افزایش دهد، کاهش آمار بدهکاران مهریه که سیاست حبس‌زدایی دستگاه قضایی است نیز محقق شود. بیمه‌نامه مهریه، تضمینی مطمئن برای پرداخت تمام یا قسمتی از مهریه و پشتوانه مالی مناسبی است که زوج و زوجه می‌توانند از مزایای آن بهره‌مند شوند. البته مانعی ندارد که زوج فارغ از هرگونه بدهی به زوجه، به هدف قدردانی و تشکر از زحمات وی در کانون گرم خانواده، این قرارداد را تبرعاً برای کمک و ایجاد پس‌انداز مالی مناسب منعقد نماید.

کلمات کلیدی

مهریه

بیمه عمر

بیمه حوادث

تعهد به نفع ثالث

ایفای دین

*نویسنده مسئول:

ایمیل: ahatami@shirazu.ac.ir

DOI: ۱۰,۲۲۰۵۶/ijir.۲۰۱۴.۰۲,۰۷

مقدمه

مهریه، دینی است که زوج باید در طی زندگی مشترک به زوجه اعطا نماید. اما متأسفانه امروز در اکثر موارد پرداخت آن محدود به دو مورد شده است؛ یک، زندگی در آستانه طلاق و فروپاشیدگی است که در این حالت نیز خوشبینانه‌ترین صورت ممکن، حکم دادگاه مبنی بر تقسیط مهریه، به دلیل عدم ملائت زوج است. دو، زمانی که زوج فوت نموده و مهریه زوجه از اموال متوفی اخراج می‌گردد که حتی در این حالت نیز چه بسا دارایی وی کفاف این دین را به‌طور کامل ندهد.

آمار دعاوی مطالبه مهریه کلی فی‌الذمه، چالشی پیش‌روی قوه قضاییه و نهاد خانواده است؛ زیرا در پی آن شاهد افزایش محکومین به حبس، ایجاد تنفر زوج از زوجه و نهایتاً فروپاشی کانون خانواده می‌باشیم.

با وضعیت فوق‌العاده امید زنان در دستیابی به مهریه در طی زندگی مشترک کم است. بیمه مهریه راهکاری در تسهیل پرداخت مهریه از طرف شوهر به همسر و تحکیم خانواده در طول زندگی مشترک است. با همکاری شرکت‌های بیمه، شوهر مبلغی را برای همسر خویش به‌عنوان مهریه پس‌انداز می‌کند و بدین ترتیب ضمن اینکه زوجه به مهریه خود می‌رسد، به مرد نیز در پرداخت مهریه فشار نمی‌آید. بیمه مهریه ناظر بر قراردادی است که متناسب با میزان سرمایه اصلی، سن و شغل بیمه‌شده (زوج) و مدت اعتبار قرارداد، میان بیمه‌گر و بیمه‌گذار (زوج) منعقد می‌شود. شرکت بیمه (بیمه‌گر) در ازای دریافت وجهی به نحو ماهانه یا سالانه یا یکجا از زوج (بیمه‌گذار) متعهد می‌شود تا در اتمام مدت قرارداد در زمان حیات زوج یا فوت یا از کار افتادگی دائم و کامل وی یا طلاق در اثنای مدت قرارداد، سرمایه خاصی را حسب مورد به زوجه پرداخت نماید.

با وجود اینکه بیمه مهریه از اوایل دهه ۸۰ توسط برخی شرکت‌های بیمه معرفی گردید اما تاکنون هستی و چیستی این قرارداد در ابهام قرار دارد، در این مقاله تلاش شده است تا این بیمه‌نامه تبیین و به عنوان راهی در تسهیل پرداخت مهریه معرفی گردد.

مسئله تحقیق پیش‌رو این است که شرایط، ویژگی‌ها و مزایای بیمه مهریه چیست؟ یافتن پاسخ این پرسش زوایای بسیاری از این بیمه‌نامه را روشن می‌کند. تعهدات بیمه‌گذار و بیمه‌گر، جایگاه بیمه مهریه در بین انواع بیمه، نقش زوجه در زمان انعقاد قرارداد به عنوان فرد ثالث و تأثیر انحلال نکاح بر بیمه مهریه، از دیگر سؤالاتی است که مقاله در صدد تبیین آنهاست.

تعریف بیمه مهریه، ارکان و شرایط آن

تعریف بیمه مهریه

قانون مدنی، تعریفی از مهریه ارائه نداده ولی از مواد مربوط به مهر و نوشته‌های حقوقدانان برجسته^۱ می‌توان گفت: مهر عبارت از مالی است که شوهر به مناسبت ازدواج حین عقد یا بعد از عقد تحت همین عنوان به زوجه تملیک می‌کند.

براساس مدل‌های موجود در بیمه مهریه، زوج با شرکت بیمه، قراردادی کوتاه یا بلندمدت منعقد می‌کند تا ماهانه یا سالانه یا یکجا مبلغی را به حساب شرکت بیمه واریز کند و در عوض، بیمه‌گر موظف می‌شود در پایان قرارداد، مهریه همسر وی را به میزان سرمایه انتخابی^۲ بپردازد. در صورتی که مدت قرارداد تمام شود و مرد در قید حیات باشد، شرکت بیمه تمام مبلغی را که زوج طی سال‌ها پرداخت کرده، به همراه سود حاصل از آن به همسر وی برمی‌گرداند. در صورت فوت مرد در طول مدت بیمه، سرمایه اصلی بیمه‌نامه به همسر او تعلق می‌گیرد و اگر فوت او بر اثر حادثه باشد، بیمه‌گر دو برابر سرمایه اصلی بیمه‌نامه را به زوجه پرداخت می‌کند. البته فوت بیمه‌شده (زوج) یا از کارافتادگی او در طول مدت قرارداد، باعث معافیت وی از پرداخت مابقی اقساط می‌گردد. همچنین اگر بعد از گذشت شش ماه از قرارداد بیمه، زن توسط مرد مطلقه گردد، ذخیره پس‌اندازی بیمه‌نامه تا تاریخی که مرد آن را پرداخت کرده به زن تعلق می‌گیرد.

^۱ جهت مطالعه تعریف «مهریه» مراجعه شود به: امامی، ۱۳۶۸؛ صفایی، ۱۳۸۲؛ کاتوزیان، ۱۳۸۲

^۲ در حال حاضر سقف سرمایه اصلی بیمه‌نامه در شرکت بیمه ایران ۵۰۰ میلیون ریال است که این سرمایه‌گذاری می‌تواند کمتر یا حتی بیشتر از مبلغ مهرالمسمی باشد.

هدف شوهر از انعقاد قرارداد بیمه مهریه می‌تواند یکی از دو مورد ذیل باشد:

وی درصدد است که با استفاده از این قرارداد تمام یا قسمتی از بدهی خود به زوجه تحت عنوان مهریه را بپردازد. یعنی از طریق سرمایه‌گذاری و پس‌انداز برای وی درصدد ایفای دین خود باشد. با توجه به اینکه بیمه مهریه نوعی پس‌انداز و سرمایه‌گذاری محسوب می‌شود، صرفاً مهریه کلی فی‌الذمه تحت پوشش این نوع بیمه قرار می‌گیرد؛ زیرا مهریه عین معین به محض وقوع نکاح به تملک زوجه درمی‌آید و زوج وظیفه‌ای جز تسلیم آن ندارد.

هدف زوج از انعقاد این قرارداد ایفای دین نمی‌باشد بلکه درصدد است به آینده مالی زوجه کمک کند و پس‌اندازی برای وی حاصل نماید. فارغ از اینکه به او بدهی ای دارد مانند مواردی که مهریه به صورت عین معین بوده و به تملک زوجه درآمده است یا زوجه ذمه زوج را بری کرده یا مهریه خود را به او بخشیده باشد یا مهریه کلی فی‌الذمه بوده و زوج دین خود را ادا کرده باشد و دینی بر ذمه نداشتن باشد؛ در این موارد زوج صرفاً به قصد احسان و نیکی به زوجه، قرارداد مذکور را منعقد می‌نماید. شوهر نفع معنوی در این خصوص دارد نه نفع مالی و محسوس؛ زیرا علاقه‌مند است که با این بیمه‌نامه از زحمات، محبت‌ها و تلاش‌های همسرش در اداره امور خانه، تربیت فرزندان و ایجاد آرامش و آسایش در محیط گرم خانواده قدردانی نماید و برای دوران سالخوردگی وی پس‌اندازی قابل ملاحظه فراهم آورد. البته در این مورد عنوان «بیمه مهریه» مسامحه در تعبیر است.

ارکان بیمه مهریه و شرایط آن

بیمه‌گذار و بیمه‌گر طرفین این قرارداد می‌باشند و ذی‌نفع (زوجه)، ثالثی است که از این قرارداد منتفع می‌گردد. از این‌رو شرایط هر یک از این افراد و شرایط موضوع قرارداد در ادامه مورد بحث قرار گرفته است.

بیمه‌گذار: شخص حقیقی است که قرارداد بیمه را با بیمه‌گر منعقد و پرداخت حق بیمه را تعهد می‌نماید (دستباز، ۱۳۷۲). بیمه‌گذار در بیمه مهریه لزوماً شوهر است که قرارداد بیمه را منعقد و پرداخت حق بیمه را تعهد می‌نماید. در این نوع بیمه، بیمه‌گذار همان بیمه‌شده است، بنابراین زوج از باب بیمه‌گذار طرف قرارداد محسوب می‌شود و باید اهلیت قانونی، قصد، رضا و اختیار داشته باشد. «حیات»، «فوت» و «سلامت» وی نیز به عنوان بیمه‌شده تحت پوشش بیمه‌ای قرار می‌گیرد. به عبارت دقیق‌تر حیات، سلامت و فوت زوج، «بیمه‌شده» است نه خود زوج، بنابراین اصطلاح «بیمه‌شده» برای زوج با مسامحه به کار رفته است.

بیمه‌گذار باید بر طبق قرارداد، حق بیمه یکجا یا سالانه یا ماهانه را براساس سرمایه انتخابی و با توجه به سن خود و مدت بیمه بپردازد (دفترچه بیمه مهریه بیمه ایران، بند ۱ شرایط).

در صورت از کارافتادگی دائم و کامل شوهر در طول مدت بیمه، بیمه‌گذار از پرداخت اقساط بعدی حق بیمه تا پایان مدت بیمه معاف شده و تعهدات بیمه‌گر کماکان در موعد مقرر انجام خواهد یافت (دفترچه بیمه مهریه بیمه ایران، بند ۲ مزایای بیمه مهریه).

بیمه‌گر: شرکت بیمه‌ای است که براساس قانون و مقررات بیمه در ایران تشکیل و در ازای دریافت حق بیمه، انجام تعهداتی را به عهده می‌گیرد (دستباز، ۱۳۷۲). در حال حاضر صرفاً شرکت بیمه ایران، بیمه مهریه را تحت پوشش خود قرار داده است.

بیمه‌گر پس از انقضای مدت معین (سررسید) یا فوت بیمه‌شده (زوج) در طول مدت بیمه، متعهد به پرداخت سرمایه بیمه به استفاده‌کننده (زوجه)، پرداخت دو برابر سرمایه به وی در صورت فوت زوج بر اثر حادثه در طول مدت بیمه، پرداخت ذخیره پس‌اندازی بیمه‌نامه به زوجه در صورت مطلقه شدن وی قبل از پایان مدت بیمه و پرداخت ارزش بازخرید بیمه‌نامه در صورت تقاضای بازخرید توسط بیمه‌گذار به استفاده‌کننده است (دو مورد اخیر مشروط به این است که حداقل ۶ ماه از تاریخ شروع بیمه گذشته و بیمه‌گذار حق بیمه مربوطه را پرداخت کرده باشد). همچنین در صورتی که بیمه‌شده در طول مدت بیمه، دچار از کارافتادگی دائم و کامل گردد از آن تاریخ تا پایان مدت بیمه، بیمه‌گر حق بیمه‌ای دریافت نمی‌کند ولی تعهداتش کماکان به قوت خود باقی خواهد ماند (نمونه قرارداد بیمه مهریه، بی‌تا).

استفاده کننده (ذی‌نفع): شخصی است که تحت شرایطی از مزایای بیمه‌نامه استفاده خواهد کرد. در این نوع بیمه، زوجه به عنوان ذی‌نفع در موارد فوت بیمه شده در طول مدت بیمه یا حیات وی در انقضای مدت بیمه از مزایای بیمه‌نامه استفاده می‌نماید. ذی‌نفع (زوجه) طرف قرارداد بیمه مهریه نیست و قبول وی شرط انعقاد قرارداد نمی‌باشد هر چند آثار و مزایای بیمه مهریه شامل حال او می‌شود، اما لازم است که در زمان دریافت سرمایه بیمه از بیمه‌گر دارای اهلیت باشد در غیراین صورت ولی یا قیم وی می‌تواند اقدام به اخذ سرمایه بیمه نماید (مواد ۲۷۴ و ۲۷۱ق.م).^۱

ماده ۲۵ قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶، حق تغییر ذی‌نفع را به بیمه‌گذار داده است اما طبق بیمه مهریه، این امر نیاز به موافقت زوجه به‌عنوان ذی‌نفع نیز دارد؛ زیرا «زوج نمی‌تواند در طول مدت بیمه بدون موافقت زوجه، ذی‌نفع را تغییر دهد» (دفترچه بیمه مهریه ایران، بی‌تا). زوجه می‌تواند از مزایای بیمه مهریه به شرح زیر بهره‌مند شود:

در صورت حیات زوج در پایان مدت بیمه، سرمایه اصلی بیمه‌نامه به صورت یکجا به زوجه پرداخت می‌گردد. در صورت فوت بیمه‌شده در طول مدت بیمه، سرمایه اصلی بیمه‌نامه به زوجه پرداخت خواهد شد. در صورت فوت بیمه‌شده بر اثر حادثه، دو برابر سرمایه اصلی بیمه‌نامه به زوجه پرداخت خواهد شد. چنانچه زوجه بعد از گذشت حداقل شش ماه از تاریخ شروع بیمه‌نامه و پرداخت حق بیمه مربوط توسط بیمه‌گذار و قبل از پایان مدت بیمه مطلقه گردد، ذخیره پس‌اندازی بیمه‌نامه تا تاریخ پرداخت حق بیمه به وی پرداخت خواهد شد. زوجه به میزان ۸۵٪ در منافع حاصل از عملیات بیمه‌گری در این بخش سهیم بوده و در صورت تشکیل منافع مزبور، سرمایه اصلی بیمه‌نامه به اضافه سرمایه‌ای که از محل مشارکت منافع ایجاد شده است، به وی پرداخت خواهد شد. زوجه می‌تواند پس از گذشت حداقل دو سال از شروع بیمه و پرداخت مستمر حق بیمه مربوطه از محل ذخیره پس‌انداز بیمه‌نامه، تقاضای وام نماید.

سرمایه مهریه جزو ماترک نبوده و از مالیات بر ارث و مالیات بر درآمد معاف می‌باشد (دفترچه بیمه مهریه ایران، بند ۱-۸ از مزایای بیمه مهریه)؛ زیرا طبق ماده ۱۳۶ قانون مالیات‌های مستقیم، وجوه پرداختی بابت بیمه عمر از طرف مؤسسات بیمه که به موجب قراردادهای منعقد شده بیمه عاید ذی‌نفع می‌شود، از پرداخت مالیات معاف است.

بیمه‌شده: شخصی است که احتمال تحقق خطر یا خطرهای مشمول این بیمه‌نامه برای او موجب انعقاد قرارداد است (دستیاز، ۱۳۷۲). در بیمه مهریه، بیمه‌شده زوج است که سلامت یا زندگی او تحت پوشش قرار گرفته و حیات، ازکارافتادگی یا فوت او موجب انجام تعهدات بیمه‌گر خواهد بود. در واقع در بیمه مهریه، بیمه‌شده عنوان بیمه‌گذار را نیز دارد.

موضوع بیمه مهریه

اگر شوهر در بیمه مهریه، نفع معنوی و قصد احسان به زوجه را داشته باشد (نه نفع مالی و محسوس)، موضوع بیمه مهریه سرمایه‌گذاری و پس‌انداز برای کمک به زوجه است، اما اگر هدف وی، پرداخت تمام یا قسمتی از دین خود به زوجه (مهریه) باشد، موضوع آن سرمایه‌گذاری و پس‌انداز زوج برای ایفای دین خود به زوجه است که در هر دو حالت موضوع امری مالی است که منفعت عقلایی و مشروع دارد (ماده ۱۵ق.م) و میزان آن معلوم و معین است (ماده ۲۱۶ق.م)، همچنین دارای جهت مشروع است.

حق بیمه، وجه یا وجوهی است که بیمه‌گذار در قرارداد، تعهد پرداخت آن را نموده است. حق بیمه اگر یکجا در اول قرارداد قابل پرداخت باشد آن را حق بیمه یکجا یا واحد و اگر در اول هر سال قابل پرداخت باشد آن را حق بیمه سالانه گویند (جوهریان، ۱۳۷۳). حق بیمه یکجا، سالانه و

^۱ ماده ۲۷۱ قانون مدنی: دین باید به شخص داین یا به کسی که از طرف او وکالت دارد تأدیبه گردد یا به کسی که قانوناً حق قبض دارد.

ماهانه براساس سرمایه انتخابی و باتوجه به سن و شغل بیمه شده و مدت بیمه تعیین می شود. پس سن بیمه شده از ملاک های بسیار اساسی در تعیین میزان حق بیمه است.^۱

ماهیت حقوقی بیمه مهریه

امروزه عقد بیمه به عنوان یک عقد معین و مستقل پذیرفته شده است. بیمه مهریه یکی از اقسام بیمه می باشد و جهت تبیین ماهیت بیمه مهریه لازم است که ضمن بیان خصوصیات این عقد، نوع بیمه این قرارداد نیز مورد بررسی قرار گیرد.

نوع بیمه قرارداد «بیمه مهریه»

به طور کلی بیمه به ۳ قسم بیمه اشیا، بیمه اشخاص و بیمه مسئولیت تقسیم می شود. بیمه عمر به عنوان زیر مجموعه ای از بیمه اشخاص، دارای مصادیق متعددی است که بیمه مهریه یکی از آن موارد است. «بیمه عمر قراردادی است که به موجب آن بیمه گر در مقابل دریافت حق بیمه مقرر تعهد می کند که مبلغ معینی را یکجا به شکل سرمایه بیمه شده یا در مدت معین به شکل مستمری به بیمه گذار یا شخص ثالث که از طرف بیمه گذار تعیین می شود، بپردازد. زمان ایفای تعهد ممکن است فوت بیمه شده یا زمان معینی در دوران حیات او باشد» (زنگنه، ۱۳۷۹؛ مشایخی، ۱۳۵۳) که براین اساس بر حسب مورد بیمه عمر به شرط فوت و بیمه عمر به شرط حیات نام دارند (مطهری، ۱۳۶۱؛ جعفری لنگرودی، ۱۳۵۷؛ کریمی، ۱۳۸۷).

نوع سوم بیمه عمر، بیمه عمر مختلط است که ترکیبی از دو نوع بیمه عمر به شرط حیات و بیمه عمر به شرط فوت می باشد، به همین جهت بیمه مرکب نیز نامیده می شود. در این نوع بیمه، بیمه گر در قبال دریافت اقساط بیمه متعهد می شود که اگر بیمه گذار در خلال مدت معین فوت نماید، بیمه گر مبلغی به ورثه او یا شخص ثالث معین در قرارداد بیمه بپردازد و اگر در این مدت زنده ماند مبلغی به شخص بیمه گذار یا شخص ثالث مذکور پرداخت نماید (جعفری لنگرودی، ۱۳۵۷). بیمه نامه های مختلط که در ایران به بیمه پس انداز معروف شده (جوهریان، ۱۳۷۳) نوعی سرمایه گذاری است که در چند دهه اخیر مورد استقبال مردم قرار گرفته و علت آن هم ارائه پوشش مناسب در صورت فوت زودرس و نابهنگام بیمه گذار برای بازماندگان است و نیز نوعی پس انداز و ذخیره سازی برای زمانی است که بیمه گذار در قید حیات باشد (دستباز، ۱۳۷۲). در بیمه پس انداز سرمایه گذاری، بیمه گر حق بیمه ها را در سهام شرکت ها سرمایه گذاری می کند و بیمه گذار سود حاصل از سرمایه گذاری خود را دریافت می کند (دستباز، ۱۳۷۲). با توجه به بندهای ۱ و ۳ مزایای بیمه مهریه بیمه ایران^۲ مشخص می گردد که بیمه مهریه، نوعی بیمه عمر مختلط است.

بیمه مهریه، نوعی بیمه عمر مختلط است که هدف از آن سرمایه گذاری و پس انداز به منظور پرداخت مهریه یا کمک مالی به زوجه است. مبتکر بیمه مهریه، شرکت بیمه ایران در سال ۱۳۸۱ می باشد و ضمن اینکه این بیمه نامه مشمول قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶ و شرایط عمومی بیمه نامه عمر مصوبه شورای عالی بیمه بوده، خود نیز دارای شرایط خاص دیگری است که در این مقاله به آن پرداخته خواهد شد.

هرچند بیمه مهریه، نوعی بیمه عمر مختلط محسوب می شود اما بیمه نامه حوادث نیز به آن ضمیمه شده است که در مجموع بر مزایای این بیمه نامه برای زوجه می افزاید و «حیات»، «فوت» و «سلامت» بیمه شده (زوج) تحت پوشش قرار گرفته است. در واقع بیمه حوادث یکی دیگر از انواع بیمه نامه های اشخاص است که به بیمه های عمر ضمیمه می گردد و بیمه ای است که براساس آن هرگاه بیمه شده به علت حادثه فوت شود

^۱ بیمه گذار می تواند سرمایه اصلی بیمه نامه را حداقل ده میلیون ریال و حداکثر تا مبلغ پانصد میلیون ریال (۵۰۰۰۰۰۰۰۰) انتخاب نماید و مدت قرارداد ۵ ساله یا ۱۰ ساله است. در صورتی که سن زوج بیش از ۵۰ سال یا سرمایه اصلی مورد درخواست بیش از ۱۰۰ میلیون ریال باشد صدور بیمه نامه منوط به انجام معاینات پزشکی از بیمه شده و تأیید پزشک مشاور بیمه ایران است و هزینه معاینات پزشکی در صورت صدور بیمه نامه به عهده بیمه ایران و در صورت انصراف بیمه گذار به عهده وی خواهد بود (دفترچه بیمه مهریه بیمه ایران، بند ۴ شرایط).

^۲ در صورت حیات زوج در پایان مدت بیمه، سرمایه اصلی بیمه نامه به صورت یکجا به زوجه پرداخت می گردد (بند یک) .....۳- در صورت فوت بیمه شده در طول مدت بیمه، سرمایه اصلی بیمه نامه به زوجه پرداخت خواهد شد (دفترچه بیمه مهریه بیمه ایران، مزایا، بی تا).

شرکت، دو برابر سرمایه بیمه را می‌پردازد. به این علت به آن، بیمه فوت در اثر حادثه یا بیمه تکمیلی حادثه نیز گویند (جوهریان، ۱۳۷۳). بیمه تکمیلی شامل از کارافتادگی بیمه‌شده نیز می‌شود. به عبارت دیگر بیمه‌شدن اشخاص در قبال یک پیشامد ناگهانی ناشی از یک عامل خارجی که بدون اراده بیمه‌شده منجر به فوت یا صدمه بدنی، نقص عضو یا از کارافتادگی دائم و کامل وی گردد را بیمه حوادث گویند (دستباز، ۱۳۷۲). بند ۴ و ۵ مزایای بیمه مهریه بیمه ایران صریحاً این امر را پیش‌بینی کرده است (دفترچه بیمه مهریه بیمه ایران، بی‌تا).

در حال حاضر در کشور ما، منتفع بیمه عمر تبرعاً به عنوان ثالث انتخاب می‌شود در حالی که در بیمه مهریه این امکان به وجود آمده است که زوج از بابت دینی که بر عهده دارد طلبکار (زوجه) را به عنوان ذی‌نفع معرفی نماید، بنابراین بررسی رابطه شرکت بیمه با زوجه ضروری است. در بیمه مهریه مانند بیمه عمر، قبول ثالث در هنگام انعقاد قرارداد شرط نمی‌باشد و نزد بیمه‌گر جایگاهی ندارد اما چون بین زوج و زوجه رابطه دینی وجود دارد باید دید انعقاد قرارداد بیمه مهریه چه تأثیری روی مهریه زوجه دارد؟ آیا قبول یا رد وی بی‌تأثیر است؟

ویژگی‌های بیمه مهریه

عقدی عهدی و معوض است.

قرارداد بیمه مهریه، عقدی عهدی است؛ زیرا یکی از طرفین قرارداد (بیمه‌گذار) تعهد به پرداخت حق بیمه می‌نماید و طرف دیگر (شرکت بیمه) متعهد می‌شود که در صورت حصول شرایط مقرر در بیمه‌نامه، وجه مقرر در آن (سرمایه بیمه) را به ذی‌نفع تعیین‌شده (زوجه) بپردازد. همچنین این قرارداد، عقدی معوض است به این معنی که در قبال تعهدات بیمه‌گذار در پرداخت اقساط حق بیمه، بیمه‌گر متعهد به پرداخت مبلغی است که در بیمه‌نامه مشخص گردیده است و این مبلغ در عرف شرکت‌های بیمه، «سرمایه بیمه» نامیده می‌شود، هرچند عوضی که بیمه‌گر می‌پردازد به زوجه پرداخت می‌شود نه بیمه‌گذار، اما همانطور که برخی حقوق‌دانان نیز بیان داشته‌اند در عقد معوض، ضرورتی ندارد که عوض عاید کسی شود که معوض را می‌دهد چنانکه در بیمه عمر، نتیجه تعهد بیمه‌گر به شخص دیگری می‌رسد و هیچ‌کس نیز آن را عقد مجانی نمی‌داند (کاتوزیان، ۱۳۷۸). به دلیل معوض بودن این عقد است که تعهدات بیمه‌گر زمانی آغاز می‌شود که بیمه‌گذار به تعهدات خود عمل کرده باشد. در واقع پس از صدور بیمه‌نامه و پرداخت اولین قسط حق بیمه (و در برخی موارد حداقل پس از ۶ قسط)، تعهدات بیمه‌گر طبق شرایط مندرج در بیمه‌نامه و الحاقی‌های منضم به آن شروع می‌شود.

لزوم یا جواز بیمه مهریه

عقد لازم، عقدی است که به جز در موارد مصرح قانونی از سوی طرفین آن قابل فسخ نباشد. در حالی که بیمه‌گذار می‌تواند هر زمان که بخواهد با نپرداختن اقساط حق بیمه از استمرار قرارداد جلوگیری کند که عملاً نتیجه‌ای جز فسخ قرارداد نخواهد داشت. نویسندگان حقوق بیمه نیز پرداخت حق بیمه را در بیمه‌های عمر اجباری ندانسته‌اند (فرجادی، ۱۳۵۴).

بیمه مهریه از سوی شرکت بیمه لازم است و جز در موارد خاصی که در قانون پیش‌بینی شده - مانند پی بردن شرکت به خلاف واقع بودن اظهارات بیمه‌گذار قبل از وقوع خطر - حق فسخ ندارد. بنابراین بیمه مهریه از سوی بیمه‌گذار جایز و از سوی بیمه‌گر لازم می‌باشد، همچنان که عقد رهن و کفالت از سوی یکی از طرفین لازم و از سوی دیگری جایز می‌باشد. البته چنانچه زوج در قرارداد جداگانه با زوجه متعهد شود که پرداخت تمام یا قسمتی از مهریه وی را از طریق بیمه مهریه می‌پردازد، باید بیمه مهریه را از سوی بیمه‌گذار نیز لازم دانست و اگر زوج در اثنای مدت بیمه، از پرداخت اقساط حق بیمه خودداری نمود، زوجه می‌تواند الزام وی را خواستار شود.

مستمر یا آنی بودن بیمه مهریه

در بیمه‌های عمر، تعهدات بیمه‌گذار معمولاً به صورت پرداخت اقساط انجام می‌گیرد. در بیمه مهریه نیز بیمه‌گذار می‌تواند حق بیمه را به صورت ماهانه، سه ماهانه، شش ماهانه و سالانه بپردازد که در این حالات تعهدات او مستمر است اما در صورتی که پرداخت حق بیمه را به صورت یکجا انتخاب کند، تعهد او آنی است نه مستمر.

تعهدات بیمه‌گر به صورت آنی است یعنی در سررسید قرارداد یا فوت بیمه شده، شرکت مکلف به پرداخت کل سرمایه بیمه یا دو برابر سرمایه بیمه‌نامه (در حالت فوت بیمه‌شده بر اثر حادثه) است. هرچند که شرکت بیمه می‌تواند تعهد خود را به صورت مستمر نیز قرار دهد. در بند یک مزایای بیمه مهریه بیمه ایران، این شرکت تعهد خود را به صورت آنی قرار داده است: «در صورت حیات زوج در پایان مدت بیمه، سرمایه اصلی بیمه‌نامه به صورت یکجا به زوجه پرداخت می‌گردد.»

تشریفات بودن بیمه مهریه

ماده ۲ قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶/۲/۷ مقرر داشته «عقد بیمه و شرایط آن باید به موجب سند کتبی باشد و سند مزبور موسوم به بیمه‌نامه خواهد بود». برخی نویسندگان با توجه به این ماده، عقد بیمه را از عقود تشریفات دانسته‌اند (صفایی، ۱۳۸۲؛ مشایخی، ۱۳۵۳)، زیرا باید ضمن تنظیم سند و شرایط خاص بسته شود (مواد ۲ و ۳) و رعایت نکردن آن موجب بطلان عقد می‌گردد (کاتوزیان، ۱۳۶۴). برخی دیگر آن را رضایی دانسته‌اند که با تراضی دو طرف واقع می‌شود گرچه اثبات آن با تمام دلایل ممکن نیست به همین دلیل در قانون بیمه ضمانت اجرایی برای ماده مذکور تعیین نشده، ضمن اینکه با اجرای «اصل رضایی بودن معاملات» و اصل صحت باید انعقاد قرارداد بیمه عمر را به صورت شفاهی پذیرفت (السان، ۱۳۸۲).

در پاسخ به نظر اخیر باید بیان داشت که در عقود تشریفات (شکلی)، تشریفات شرط وقوع و نفوذ قرارداد است و تخلف از آن عقد را بی‌اثر می‌کند، بنابراین نیازی به تصریح قانون‌گذار در ضمانت اجرای تخلف نمی‌باشد. بیمه مهریه در قواعد کلی خود تابع قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶ است، از این رو باید مانند سایر بیمه‌نامه‌ها تنظیم سند را از شرایط وقوع آن به شمار آورد، در عمل نیز شرکت‌های بیمه، فرم چاپی از پیش تهیه شده را برای امضای قرارداد به بیمه‌گذاران ارائه می‌دهند.

موقعیت ثالث در بیمه مهریه

بیمه‌گر و بیمه‌گذار (زوج) طرفین قرارداد بیمه مهریه می‌باشند، بنابراین زوجه نقشی در زمان انعقاد قرارداد ندارد اما باید بررسی گردد که رضایت یا عدم رضایت وی - به عنوان ثالث - چه تأثیری دارد؟

ماده ۲۳۱ قانون مدنی با تأکید بر اصل نسبی بودن قراردادها بیان می‌دارد که «معاملات و عقود فقط درباره طرفین متعاملین و قائم مقام قانونی آنها مؤثر است مگر در مورد ماده ۱۹۶» قسمت آخر ماده که موضوع استثنا بر قاعده را معرفی می‌کند صریحاً تعهد به نفع ثالث را به رسمیت می‌شناسد.^۱ اکثریت حقوق‌دانان، بیمه عمر را مصداق بارز «تعهد به نفع ثالث» معرفی می‌نمایند. (امامی، ۱۳۶۸؛ کاتوزیان، ۱۳۶۸؛ محقق داماد و صالحی، ۱۳۷۹؛ گرجی، ۱۳۷۲)، البته نظر مخالف نیز وجود دارد (شهیدی، ۱۳۸۶) و در تعریف آن آورده‌اند: هرگاه دو یا چند نفر قراردادی منعقد کنند و از یکی از تعهدات ناشی از آن قرارداد، ثالثی منتفع شود آن را «تعهد به نفع ثالث» گویند (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸؛ محقق داماد و صالحی، ۱۳۷۹).

برای ایجاد تعهد به نفع ثالث باید دو تن پیمانی ببندند و یکی از آن دو در برابر دیگری ملزم به دادن مال یا انجام کاری به سود ثالث شود و به بیان دیگر در نتیجه قرارداد، حقی به سود او ایجاد شود (کاتوزیان، ۱۳۶۸).

«تعهد به نفع ثالث» هم می‌تواند نقش شرط را در معامله اصلی داشته باشد یعنی تبعی و فرعی باشد مانند اینکه پدری خانه خود را به پسر بزرگ خانواده می‌بخشد و ضمن عقد هبه شرط می‌شود که او ماهیانه مبلغ معینی به فرزندان دیگر واهب بپردازد و هم می‌تواند نقش عوض اصلی را داشته باشد مانند بیمه عمر و ماده ۷۶۸ قانون مدنی^۲ (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۰؛ کاتوزیان، ۱۳۶۸).

^۱ ماده ۱۹۶ «کسی که معامله می‌کند آن معامله برای خود آن شخص محسوب است مگر اینکه در موقع عقد، خلاف آن را تصریح نماید یا بعد خلاف آن ثابت شود معذک ممکن است در ضمن معامله که شخص برای خود می‌کند تعهدی هم به نفع شخص ثالثی بنماید».

^۲ ماده ۷۶۸ قانون مدنی: «در عقد صلح ممکن است احد طرفین در عوض مال الصلحی که می‌گیرد متعهد شود که نفقه معینی همه ساله یا همه ماهه تا مدت معین تأدیه کند، این تعهد ممکن است بِنفع طرفین مصالحه یا نفع شخص یا اشخاص ثالث واقع شود».

در برخی موارد مشروط له، تعهد به سود ثالث را فقط به قصد احسان و نیکی به ثالث واقع می‌سازد اما همیشه این‌گونه نیست؛ زیرا در مواقعی ممکن است مشروط له در مقام وفا به تعهد و دین خود که به ثالث دارد آن را در ضمن قرارداد تحصیل کند یعنی مشروط‌له قصد دارد از این طریق دینی را که به ثالث دارد، پرداخت کند (برزی، ۱۳۸۶)، به عبارت دیگر، گاه مشروط‌له نفع معنوی در اجرای تعهد دارد و گاه نفع مالی و محسوس دارد مانند موردی که با انجام شرط، دین خود را می‌پردازد یا از بار تکالیف خویش می‌کاهد (کاتوزیان، ۱۳۶۸). مثلاً در ماده ۷۶۸ قانون مدنی، طرف قرارداد می‌تواند تکلیف خود در انفاق به زن و فرزندان یا خویشان را به وسیله تعهد طرف دیگر انجام دهد (کاتوزیان، ۱۳۶۸). همانگونه که در پاره‌ای از موارد ممکن است بیمه عمر به نفع ثالث برای ادای دین یا تضمین بدهکاری بیمه‌گذار به استفاده‌کننده باشد (آل شیخ، ۱۳۸۱).

بیمه مهریه که یک بیمه عمر مختلط است و در قرارداد بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار، زوجه به عنوان ثالث منتفع از آن است اولاً، تعهد به سود زوجه، چهره تبعی و فرعی ندارد بلکه نقش عوض اصلی را دارد. ثانیاً، زوج با انعقاد قرارداد گاه صرفاً نفع معنوی و گاه نفع مالی و محسوس دارد؛ زیرا درصدد سرمایه‌گذاری و پس‌انداز جهت ایفای دین خود به زوجه است. بیمه مهریه بر دو نوع است:

بیمه مهریه‌ای که هدف زوج از انعقاد آن نیکی و احسان به همسرش است، یعنی وی به قصد تبرع آن را منعقد نموده است: این قرارداد، عقدی است که در ضمن آن یک ایقاع صورت گرفته است یعنی ایجاب و قبول بیمه‌گذار و بیمه‌گر عقد را به وجود می‌آورد و هم‌زمان با تشکیل آن نفعی برای ثالث پدید می‌آید که برای منتفع در حکم ایقاع می‌باشد، به همین دلیل نیازی به قبول ذی‌نفع نیست. اکثریت حقوق‌دانان بر این باورند که قبول ثالث در تعهد به نفع ثالث لازم نمی‌باشد (امامی، ۱۳۶۸؛ کاتوزیان، ۱۳۶۸؛ محقق داماد و صالحی، ۱۳۷۹) حتی کسانی که قبول ثالث را لازم و شرط تحقق آن می‌دانند به این امر اذعان دارند که در بیمه عمر نیازی به قبول ثالث نمی‌باشد؛ زیرا جنبه استثنایی دارد و تابع قانون خاصی است (شهیدی، ۱۳۸۶؛ کشاورز، ۱۳۷۷).

البته در تعهد به نفع ثالث، استقلال منتفع در برابر دو طرف قرارداد ایجاب می‌کند که به او اختیار رد حق داده شود یعنی بتواند تعهدی را که ناخواسته به سود او ایجاد شده است، رد کند. این اختیار با ایقاع بودن ایجاب حق نسبت به او منافات ندارد و آن را با قبول در قراردادها نباید اشتباه کرد ضمن آنکه رد حق این نتیجه را می‌دهد که نفع طرف قرارداد تقویت شود و اختیار مطالبه حق به سود خود را نیز پیدا کند مگر اینکه از مفاد قرارداد خلاف آن استنباط گردد (کاتوزیان، ۱۳۶۸).

اما برخی دیگر ضمن آنکه قبول شخص ثالث را لازم و آن را ماهیتاً انشاء عمل حقوقی می‌دانند که نیاز به قصد دارد، بر این عقیده‌اند که چنانچه تعهد به نفع ثالث عوض اصلی قرارداد باشد- مانند ماده ۷۶۸ قانون مدنی - با رد ثالث، تعهد مورد ماده مذکور به شخص ثالث تحقق نمی‌یابد و با عدم تحقق آن عقد بدون معوض و فاقد یکی از دو مورد خواهد شد که نتیجه آن بطلان عقد است (شهیدی، ۱۳۸۶).

با توجه به اینکه در انعقاد قرارداد بیمه مهریه، زوجه ذی‌نفع است و قبول و امضای وی در این قرارداد لازم نمی‌باشد پذیرفتن نظر اول موجه‌تر است، بنابراین چنانچه زوجه قرارداد را رد کند اختیار مطالبه حق به سود مشروط‌له (بیمه‌گذار) امکان‌پذیر است. از اختیار رد به زوجه نباید تصور عقد بودن تعهد ثالث نسبت به زوجه به ذهن خطور نماید؛ زیرا حق رد در دیگر نهادهای حقوقی که ایقاع می‌باشند نیز وجود دارد مانند وصیت عهدی و تعیین تولیت موقوفه.

بیمه مهریه‌ای که هدف زوج از انعقاد آن ایفای دین خود می‌باشد: در این قرارداد موضوع تعهد به نفع ثالث این است که بیمه‌گر تمام یا قسمتی از دینی را که بر گردن زوج می‌باشد (بسته به انتخاب میزان سرمایه‌گذاری توسط بیمه‌گذار) به زوجه به عنوان ثالث و منتفع در قرارداد بپردازد. اما این امر که بیمه مهریه به عنوان مصداقی از بیمه عمر و بیمه عمر مصداقی از تعهد به نفع ثالث تلقی نماییم و قبول زوجه را لازم ندانیم با چند مشکل اساسی روبروست:

مهریه‌های رایج در جامعه امروز غالباً به صورت اموال کلی فی‌الذمه مانند سکه تمام بهار آزادی یا مقدار معینی طلای ۱۸ عیار یا بعضاً ابریشم و... است، یعنی زوج متعهد به پرداخت می‌باشد، درحالی‌که در بیمه مهریه شرکت بیمه متعهد به پرداخت سرمایه اصلی بیمه‌نامه به صورت پول

رایج به زوجه است که طبق ماده ۲۷۵ قانون مدنی «متعهدله را نمی‌توان مجبور نمود به غیر آنچه موضوع تعهد است قبول نماید اگرچه آن شی قیمتاً معادل یا بیشتر از موضوع تعهد باشد.»

طبق ماده ۲۷۷ قانون مدنی «متعهد نمی‌تواند متعهدله را مجبور به قبول قسمتی از موضوع تعهد نماید...»؛ زیرا تجزیه پرداخت از ارزش آن می‌کاهد و طلبی که به اقساط پرداخته می‌شود همان ارزشی نیست که مدیون در قرارداد به‌عهده گرفته است. درحالی‌که نوعاً میزان پرداختی از سوی بیمه‌گر معادل قسمتی از مهریه می‌باشد؛ زیرا بیمه‌نامه مهریه دارای سقف است.

غالب مهریه‌های مندرج در قباله‌های نکاح، عندالمطالبه است درحالی‌که اجرای تعهد بیمه‌گر منوط به انقضای قرارداد یا زمان فوت زوج است. بنابراین راهکار این است که بین زوج و زوجه قراردادی قبل یا بعد از انعقاد بیمه مهریه، تحت عنوان ماده ۱۰ قانون مدنی یا تبدیل تعهد به اعتبار دین و مدیون صورت گیرد. از این رو در این حالت بیمه مهریه نسبت به زوج نیز مانند بیمه‌گر لازم می‌باشد و او حق عدم پرداخت اقساط حق بیمه و انصراف از بیمه‌نامه را ندارد والا زوجه مطابق ماده ۲۳۷ و ۲۳۹ قانون مدنی می‌تواند با او برخورد کند (اجبار وی و در صورت عدم الزام وی، معامله را فسخ نماید).

این نکته نیز دارای اهمیت است که در هر دو حالت فوق، به‌دلیل نوسان قیمت‌ها و افزایش نرخ تورم، زوجین باید توافق کنند که مبلغ پرداختی از سوی بیمه‌گر در زمان انقضای قرارداد یا زمان فوت یا زمان مطلقه شدن زوجه، معادل چه میزان از مهریه می‌باشد، برای مثال زوجین توافق کنند که اگر بیمه‌گذار سرمایه اصلی بیمه‌نامه را ۱۰۰ میلیون ریال انتخاب می‌کند در برابر چه تعداد از سکه‌های مندرج در سند ازدواج می‌باشد در غیر این صورت ملاک، روز تأدیه است و سرمایه پرداختی از سوی بیمه‌گر در انقضای مهلت، معادل میزان معینی از مهریه در روز تأدیه (نه روز انعقاد قرارداد) است.

هر چند در نگاه اول رضایت زوجه به‌دلیل موانع قانونی فوق ضرورت دارد اما نباید از نظر دور داشت که امروزه عرف و رویه قضایی این امر را پذیرفته است که امکان عدم تجزیه پرداخت دین با توجه به حال بودن آن، زوج را با عسر و حرج روبرو می‌سازد، به همین دلیل دادگاه‌ها بدون جلب رضایت زوجه (طلبکار)، حکم به تقسیط مهریه صادر می‌نمایند. بنابراین در حالتی که قرارداد مستقلی مبنی بر رضایت زوجه در راستای پرداخت معادل تمام یا قسمتی از مهریه به شیوه و طریق بیمه مهریه بین زوج و زوجه صورت نگرفته باشد، نمی‌توان به زوجه این اختیار را داد که در زمان فرارسیدن اجرای تعهدات بیمه‌گر (سررسید بیمه) حق رد داشته باشد؛ زیرا پرداخت مبلغ مقرر از سوی شرکت بیمه در حکم ایفای دین از جانب غیر (ماده ۲۶۷ قانون مدنی) است، بنابراین اثری بر رد او نیز مترتب نخواهد بود همانگونه که به قبول او نیازی نیست. البته در اثنای قرارداد و قبل از فرارسیدن زمان اجرای تعهدات بیمه‌گر به پرداخت سرمایه بیمه‌نامه، زوجه می‌تواند تعهد به نفع خود را نپذیرد و رد نماید و مهریه خود را به اجرا گذارد یا از حق حبس خود استفاده کند^۱.

نباید تصور کرد که با انعقاد قرارداد بیمه مهریه، زوج بری می‌شود؛ زیرا در موردی که تعهد به قصد وفای به عهد مشروطه انجام می‌پذیرد مانند اینکه خریدار ملکی با مستاجر خود شرط می‌کند که اقساط اجاره را به فروشنده بدهد اجرای تعهد [نه انعقاد قرارداد] در حکم وفای به عهد است و به همان اندازه که پرداخته می‌شود دین مشروطه را از بین می‌برد.

در تعهد به نفع ثالث، قبول طلبکار سهمی در ایجاد تعهد ندارد و انعقاد قرارداد در حکم پرداخت دین نیست، اجرای تعهد و پرداخت واقعی به طلبکار سبب برائت مشروطه می‌شود و دین تا این هنگام به‌جای خود باقی است (کاتوزیان، ۱۳۶۸). بنابراین نه تنها انعقاد قرارداد بیمه مهریه بلکه حتی پرداخت اقساط حق بیمه از سوی بیمه‌گذار به شرکت بیمه باعث نمی‌شود که زوج در همان زمان و به همان میزان از دینی که بر ذمه دارد، بری شود، بلکه بری‌الذمه شدن زوج تنها در زمان پرداخت سرمایه بیمه به زوجه از سوی بیمه‌گر حاصل می‌شود.

البته باید توجه کرد در زمانی که شرکت تعهد خود را اجرا می‌کند و سرمایه اصلی بیمه‌نامه یا دو برابر سرمایه اصلی بیمه‌نامه (بر حسب مورد) را به زوجه پرداخت می‌نماید، زوج به میزان مبلغ پرداختی توسط بیمه‌گر به زوجه، بری‌الذمه می‌شود نه به میزان حق بیمه‌های پرداخت

^۱ این نکته قابل ذکر است که چنانچه زوجه در اثنای قرارداد بیمه، مطالبه مهریه نماید یا از حق حبس خود استفاده نماید می‌توان از روش بازخرید که در این نوع بیمه‌ها پیش‌بینی شده، استفاده نمود. البته بیمه‌نامه در صورتی قابل بازخرید است که حق بیمه بیش از ۶ ماه از سوی بیمه‌گذار پرداخت شده باشد.

کرده خود به شرکت؛ زیرا بیمه مذکور نقش سرمایه‌گذاری و پس‌انداز را برای زوج دارد.

اثر انحلال نکاح بر بیمه مهریه

انحلال نکاح ۵ اثر بر مهریه دارد:

زوجه مستحق تمام مهریه است مانند وقوع طلاق و فسخ بعد از نزدیکی یا فوت یکی از زوجین بعد از تعیین مهریه. زوجه مستحق نصف مهریه است مانند وقوع طلاق و فسخ به دلیل عنن قبل از نزدیکی (مواد ۱۰۹۲ و ۱۱۰۱ قانون مدنی). زن مستحق هیچ مهری نمی‌باشد مانند زمانی که نکاح به واسطه بطلان نکاح و علم زن به فساد آن یا به دلیل عدم تعیین مهر و فوت یکی از زوجین یا فسخ قبل از نزدیکی منحل شده است (مواد ۱۰۹۸، ۱۰۸۸ و ۱۱۰۱ قانون مدنی). زوجه مستحق مهرالمثل^۱ است مانند موردی که نکاح به دلیل طلاق بعد از نزدیکی در حالی که هنوز مهر تعیین نشده منحل گردیده یا به دلیل بطلان نکاح و جهل زن به فساد آن بعد از وقوع نزدیکی منحل شده است (مواد ۱۰۸۷ و ۱۰۹۳ قانون مدنی). زوجه مستحق مهرالمتعه^۲ است مثل زمانی که نکاح به دلیل طلاق قبل از نزدیکی و در حالت عدم تعیین مهر منحل شود (ماده ۱۰۹۳ قانون مدنی).

فوت زوج یا زوجه، طلاق، بطلان و فسخ نکاح، از موارد انحلال نکاح محسوب می‌شوند. در این بین فوت زوج یا زوجه در اثنای مدت اعتبار قرارداد، موجب انحلال بیمه مهریه می‌شود بدین صورت که چنانچه زوج فوت نماید، سرمایه اصلی بیمه‌نامه و در صورت فوت بر اثر حادثه، دو برابر سرمایه اصلی بیمه‌نامه به زوجه پرداخت می‌گردد (بند ۳ و ۴ مزایای بیمه مهریه بیمه ایران، دفترچه بیمه مهریه بیمه ایران) و در صورت فوت زوجه (منتفع) در طول مدت اعتبار بیمه‌نامه (پس از گذشت حداقل ۶ ماه از تاریخ شروع بیمه و پرداخت حق بیمه مربوط) ارزش بازخرید در وجه بیمه‌گذار پرداخت خواهد شد (دفترچه بیمه مهریه بیمه ایران، بند ۱۰ مزایای بیمه مهریه بیمه ایران) و زوج نمی‌تواند به ادامه سرمایه‌گذاری بپردازد؛ زیرا ملزم به بازخرید بیمه‌نامه است. البته این بند دارای ایراد است؛ زیرا «در مواردی که بیمه عمر به نفع ثالث برای ادای دین یا تضمین بدهکاری بیمه‌گذار به استفاده‌کننده باشد در این صورت فرض بر این است که تعهد بیمه‌گر نسبت به دارایی استفاده‌کننده است نه شخص او، بنابراین در صورت فوت استفاده‌کننده، این حق با همان خصوصیات به ورثه منتقل می‌شود.» (آل شیخ، ۱۳۸۱). اگر بیمه مهریه به قصد تبرع از سوی بیمه‌گذار منعقد شده باشد می‌توان پذیرفت که چون ثالث متبرعاً ذی‌نفع می‌باشد، ارزش بازخرید بیمه‌نامه در وجه بیمه‌گذار قابل پرداخت باشد همانطور که طبق رویه شرکت‌های بیمه در خصوص بیمه عمر عمل می‌گردد، اما در فرضی که بیمه مهریه جهت ایفای دین زوج به زوجه می‌باشد، ارزش بازخرید بیمه‌نامه باید در وجه ورثه ذی‌نفع امکان‌پذیر باشد. در حال حاضر با وجود چنین حکم قانونی، شاید بتوان امکان اقامه دعوی ورثه علیه بیمه‌گذار جهت استرداد وجه را راه حل جبرانی این نقیصه معرفی کرد. در بند ۵ مزایای بیمه مهریه بیمه ایران آمده است: «چنانچه زوجه بعد از گذشت حداقل شش ماه از تاریخ شروع بیمه‌نامه و پرداخت حق بیمه مربوط توسط بیمه‌گذار و قبل از پایان مدت بیمه مطلقه گردد، ذخیره پس‌اندازی بیمه‌نامه تا تاریخ پرداخت حق بیمه به وی پرداخت خواهد شد.» اما سایر موارد انحلال نکاح (فسخ و بطلان) پیش‌بینی نشده است.

حکم این عبارت، اختیار و امتیازی است که به زوجه داده شده است که ملزم نباشد تا زمان سررسید قرارداد منتظر دریافت حق خود از شرکت بماند بنابراین می‌تواند با وقوع طلاق از بیمه‌گر مطالبه ذخیره پس‌اندازی حاصله به عنوان قسمتی از مهریه خود را بنماید اما بدین معنا نیست که با وقوع طلاق، پایبندی به قرارداد و ادامه روند سرمایه‌گذاری امکان‌پذیر نیست، بنابراین زوج در صورت موافقت زوجه (و عدم مطالبه مهریه از وی یا

^۱ ماده ۱۰۹۱ قانون مدنی: «برای تعیین مهرالمثل باید حال زن از حیث شرافت خانوادگی و سایر صفات و وضعیت او نسبت به امثال و اقربان و اقارب و همچنین معمول محل و غیره در نظر گرفته شود.»

^۲ ماده ۱۰۹۴ قانون مدنی: «برای تعیین مهرالمتعه، حال مرد از حیث غنا و فقر ملاحظه می‌شود.»

عدم مطالبه ذخیره پس اندازی از شرکت بیمه) می تواند تا سررسید قرارداد، اقساط حق بیمه را پرداخت نماید تا در آن زمان سرمایه بیمه نامه به زوجه پرداخت گردد. بنابراین وقوع طلاق موجب انحلال بیمه نمی گردد.

این بند را می توان به فسخ و بطلان نکاح نیز تسری داد. آنچه مهم است این امر می باشد که صرف انحلال نکاح (به جز فوت) موجب انحلال بیمه مهریه نمی شود، بلکه بستگی به اراده بیمه گذار دارد. بیمه گذار می تواند با توجه به شرایطی مانند میزان مهریه و عدم مخالفت زوجه، تصمیم به قطع یا استمرار پرداخت حق بیمه بگیرد، مثلاً اگر بر اثر بطلان نکاح و جهل زن به آن و وقوع نزدیکی، زوجه مستحق مهرالمثل باشد چنانچه میزان ذخیره پس اندازی بیمه نامه کمتر از میزان مهرالمثل باشد و زوجه نیز مطالبه ذخیره پس اندازی از شرکت نماید و راضی به ادامه روند بیمه باشد، زوج می تواند سرمایه گذاری را ادامه دهد تا در سررسید قرارداد، مبلغ سرمایه انتخابی و اصلی بیمه نامه به زن پرداخت گردد که این امر به نفع هر دو (زوج و زوجه) می باشد.

در مواردی که به دلیل انحلال نکاح بر حسب مورد زوجه مستحق مهریه ای کمتر از میزانی شود که شرکت متعهد به پرداخت آن می باشد، زوج می تواند پس از اجرای تعهدات بیمه گر (پرداخت سرمایه بیمه به زوجه) تقاضای استرداد میزان مازاد از وجوه پرداختی خود به شرکت را از زوجه بنماید. این امر از وحدت ملاک ماده ۱۰۹۲ قانون مدنی قابل استنباط است؛ زیرا در آن ذکر شده است که «هرگاه شوهر قبل از نزدیکی، زن خود را طلاق دهد، زن مستحق نصف مهر خواهد بود و اگر شوهر بیش از نصف مهر را قبلاً داده باشد حق دارد مازاد از نصف را عیناً یا مثلاً یا قیمتاً استرداد کند».

بنابراین انحلال نکاح، (به جز فوت) باعث انحلال بیمه مهریه نمی شود. زوج می تواند به پس انداز و سرمایه گذاری خود ادامه دهد تا در سررسید معین شده، سرمایه بیمه به ذی نفع پرداخت شود یا می تواند به محض وقوع انحلال نکاح با عدم پرداخت حق بیمه به بیمه گر، انصراف خود از سرمایه گذاری را اعلام نماید و زوجه از طریق بازخرید ارزش بیمه نامه اقدام نماید. در هر صورت انصراف یا استمرار قرارداد بیمه مهریه، بسته به اراده و تصمیم بیمه گذار دارد. وی می تواند در حالتی که زوجه مستحق هیچ مهریه ای نیست به قصد احسان، سرمایه گذاری را ادامه دهد همانطور که در ابتدای انعقاد قرارداد می توانست صرفاً به قصد تبرع بیمه نامه را منعقد نماید.

نتیجه گیری

بیمه مهریه، نوعی بیمه عمر مختلط است که بیمه حوادث نیز به آن ضمیمه شده است؛ زیرا قراردادی است که مطابق آن بیمه گذار (زوج) می پذیرد در زمان حیات خود طی مدت معین، مبلغی به شرکت بیمه بپردازد و در عوض بیمه گر تعهد می کند که در سررسید قرارداد، سرمایه بیمه را به زوجه بیمه گذار، به عنوان ثالث ذی نفع بپردازد.

این قرارداد در واقع متضمن تعهد به نفع ثالث است که موضوع آن بسته به اراده بیمه گذار می تواند پس انداز و سرمایه گذاری برای زوجه به قصد کمک به وی (تبرعاً) یا به قصد پرداخت مهریه (ایفای دین) باشد که در هر صورت قبول ذی نفع شرط تحقق بیمه مهریه نمی باشد، اما در صورت دوم بهتر است که قبل یا بعد از بیمه مهریه، بین زوج (بیمه گذار) و زوجه (ذی نفع) طی قراردادی جداگانه در خصوص پرداخت معادل تمام یا قسمتی از مهریه از طریق بیمه مهریه توافق صورت گیرد.

منابع و مآخذ

- آل شیخ، م. (۱۳۸۱). ماهیت حقوقی عقد بیمه در بیمه های عمر و مسئولیت مدنی. فصلنامه صنعت بیمه، (۲) ۶۶، ص ۱۱۴.
- السان، م. (۱۳۸۲). ماهیت و آثار حقوقی قراردادهای بیمه عمر، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، ص ۸۵.
- السید الدسوقی، م. (۱۳۷۸). التأمين و موقف الشريعة الاسلاميه منه، بيروت: دارالتحرير للطبع و النشر، الطبعة الاولى، ص ۱۱.
- امامی، ح. (۱۳۶۸). حقوق مدنی، تهران: اسلامیه، ج ۱، ص ۲۵۷-۲۵۶.
- امامی، ح. (۱۳۸۶). حقوق مدنی، تهران: اسلامیه، ج ۴، ص ۴۴۲.

- برزی، و.، (۱۳۸۶). نسبی بودن آثار قراردادهای و تعهد به سود ثالث در حقوق ایران، تهران: آثار اندیشه، چ ۱، ص ۱۱۷.
- جعفری لنگرودی، م. ج.، (۱۳۵۷). دایره‌المعارف حقوق مدنی، تهران: گنج دانش، چ ۱، صص ۶۷۱-۶۷۲.
- جعفری لنگرودی، م. ج.، (۱۳۷۰). رهن و صلح، تهران: گنج دانش، چ ۲، ص ۲۰۱.
- جعفری لنگرودی، م. ج.، (۱۳۷۸). ترمینولوژی حقوق، تهران: گنج دانش، چ ۳.
- جوهریان، م. و.، (۱۳۷۳). بیمه عمر، تهران: بیمه ایران، چ ۱، صص ۶۵، ۹۲، ۲۷۵.
- دستباز، ه.، (۱۳۷۲). اصول و کلیات بیمه‌های اشخاص، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، چ ۱، صص ۱۱۸-۲۷.
- دفترچه بیمه مهریه بیمه ایران، روابط عمومی بیمه ایران، بی‌تا.
- زنگنه، م.، (۱۳۷۹). ماهیت و آثار حقوقی قرارداد بیمه عمر. فصلنامه صنعت بیمه، سال پانزدهم، ش ۵۸، ص ۸۶.
- شهیدی، م.، (۱۳۸۶). آثار قراردادها و تعهدات، تهران: مجد، چ ۳، صص ۳۲۰-۳۰۹.
- صفایی، ح. امامی، الف.، (۱۳۸۶). مختصر حقوق خانواده، تهران: میزان، چ ۱۲، ص ۱۴۷.
- صفایی، ح.، (۱۳۸۲). قواعد عمومی قراردادها، تهران: میزان، چ ۱، ص ۴۴.
- فرجادی، م.، (۱۳۵۴). بیمه‌های عمر و بازنشستگی. نشریه مدرسه عالی بیمه تهران، ش ۸، ص ۴.
- کاتوزیان، ن.، (۱۳۶۴). قواعد عمومی قراردادها، تهران: به‌نشر، چ ۱، ص ۲۸۰.
- کاتوزیان، ن.، (۱۳۶۸). قواعد عمومی قراردادها، تهران: به‌نشر، چ ۳، صص ۴۱۹-۳۶۳.
- کاتوزیان، ن.، (۱۳۷۸). عقود معین، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، چ ۴، ص ۲۴۴.
- کاتوزیان، ن.، (۱۳۸۲). دوره مقدماتی حقوق خانواده، تهران: میزان، چ ۳، ص ۱۱۴.
- کریمی، (۱۳۸۷). کلیات بیمه، تهران: پژوهشکده بیمه (وابسته به بیمه مرکزی)، ص ۴۱۹.
- کشاوری، م.، (۱۳۷۷). تعهد به نفع ثالث. مجله حقوق دادگستری، ش ۲۵، ص ۱۳۶.
- گرگی، الف.، (۱۳۷۲). مقالات حقوقی، تهران: دانشگاه تهران، چ ۲، ص ۲۷.
- محقق داماد، م. صالحی، م.، (۱۳۷۹). مبانی و آثار حقوقی تعهد به نفع ثالث در فقه امامیه. مدرس علوم انسانی، صص ۷۶-۷۷.
- مشایخی، ه.، (۱۳۵۳). مبانی و اصول حقوق بیمه، تهران: مدرسه عالی بیمه ایران، چ ۱، صص ۱۹۵-۱۸۶.
- مطهری، م.، (۱۳۶۱). بررسی فقهی مسأله بیمه، تهران: میقات، چ ۱، صص ۳۱-۱۶.
- نمونه قرارداد بیمه مهریه (فرم چاپی بیمه مهریه)، شرکت سهامی بیمه ایران، روابط عمومی، بی‌تا.